

A MAGYAR HADSEREG HÁBORÚS HADITERVEI, 1948–1962

Magyarország a második világháborút követően a Szovjetunió biztonsági igényeit ki-elégítő ütközőzóna részeként ismételtelen kényszerpályára kényszerült. A magyar katonapolitika, a magyar hadsereg egészen a rendszerváltozásig – hol szorosabb, hol látszólag nagyobb mozgástérrel – mindvégig alárendelődött a Szovjetunió nagyhatalmi érdekeit biztosító katonapolitikának, katonai doktrínának.

A hidegháború klasszikus konfrontációs időszakának kibontakozásakor egy általános harmadik világháborúra való felkészülés jegyében először 1948/49-ben, majd a koreai háborút követően másodsor szembesült a magyar politikai és katonai vezetés a hadseregfejlesztés felgyorsításának szovjet követelményével. Az '50-es években kialakított nagy létszámú, gyengén felszerelt tömeghadsereg háborús haditervei elsősorban a Jugoszlávia ellen megvívandó háborúról szóltak, szorosan együttműködve az ezen irányban tevékenykedő szovjet hadseregekkel. A Sztálin halála után fokozatosan módosuló szovjet katonapolitikai elveknek megfelelően a Magyar Néphadsereg vezetőinek is egyre nagyobb figyelmet kellett fordítania az atomfegyverek alkalmazása következtében jelentkező újabb s újabb szervezési és kiképzési követelményekre. A magyar hadsereg átszervezésének és a Varsói Szerződésbe való integrálódásának folyamatát a magyar forradalom hosszú időre lelassította, hiszen ezek megvalósítására csupán csak a '60-as években került sor.

Jelen tanulmány – a magyar katonapolitika vázlatos ismertetése mellett – egyrészt a Magyar Néphadsereg háborús haditerveinek, főbb támadási irányainak bemutatására, e tervek offenzív jellegének bizonyítására koncentrál, másrészt kitekintést kíván nyújtani a hadsereg forradalom utáni újjászervezéséről és a győztes háborúra való felkészülés '60-70-es évekbeli történéseiről.

Katonapolitika az '50-es években

A nagyhatalmak közötti kapcsolatok megromlása, az ellentétes érdekek konfrontálódása következtében egy háború lehetőségének érzete mindkét nagyhatalom vezetőiben megerősödött 1948/49 folyamán. A kapitalizmus és a szocializmus erői közötti végső összeütközést hirdető sztálini felfogást a magyar párt- és katonai vezetés is osztotta, de a pontos időpontról csak sejtéseik voltak. Gerő Ernő, a párt egyik vezetőjének '60-as évekbeli visszaemlékezése szerint a pártvezetés olyan információkkal rendelkezett, miszerint a háború három-négy éven belül elkerülhetetlenül kitör. A legfontosabb feladatnak ezért az erőgyűjtést, az ország és a hadsereg mielőbbi háborúra való felkészítését tartották. A katonai vezetés 1949 tavaszi értékelése alapján a legkritikusabb időszaknak az 1951/52-es esztendőket tekintették. A korabeli források alapján megállapítható, hogy a magyar politikai és katonai vezetők elfogadták és magukévá tették az erőviszonyok – szovjet megítélés szerinti – kedvező módosulását, és hittek egy győztes világháború megvívásának a lehetőségében. A koreai háború okozta nemzetközi feszültség az újabb világháború kitörésének időpontját közelebb hozta, s ettől kezdve a magyar vezetés bármelyik időpontban számolt ennek lehetőségével.

A megváltozott helyzetnek megfelelően a magyar hadseregfejlesztés korábban kialakított elképzeléseit, ütemét módosították, s ezzel egyidejűleg sor került a várható ellenség elleni hadműveleti tervek kidolgozására. 1949. november közepéig, a KOMINFORM Jugoszláviát elítélő határozataig a fő ellenség az Egyesült Államok és a NATO tagállamai voltak, s a magyar politikusok az USA politikáját támadták. A katonai hírszerzés NATO-ról készült jelentésében a szervezetet olyan támadó jellegű tömörülésnek írta le, amelyet elsősorban a társadalmi haladás katonai eszközökkel való megakadályozására és az Egyesült Államok hadászati érdekeinek biztosítására alapítottak. A szövetség megalakításával – hangoztatták – az USA olyan szilárd európai hídfőt kívánt létrehozni, amely feleslegessé tenné számára, hogy megismételje az európai partraszállást.

Az USA és a NATO-tagállamok „háborús politikájának” általános elítélésén túlmenően azonban a katonai vezetés a valóságban nem tartott a NATO katonai erejétől, ellenük konkrét hadműveleti terveket nem fogalmaztak meg. A fenyegetettség érzete 1951 tavaszától erősödött meg, szoros kölcsönhatásban a szocialista országok 1951. januári moszkvai katonai értekezletén elhangzott Styemenko tábornok értékelésével: a NATO fokozza háborús előkészületeit, és néhány éven belül képessé válik egy sikeres háború elindítására a Szovjetunió és szövetségesei ellen. A pártvezetés háborús félelmét tovább mélyítette egy ügynöki jelentés is, amely azt állította, hogy egy európai háború esetén az USA valószínűleg használni fogja atombombáit a „csatlós” országok ellen.¹

A szovjet–jugoszláv ellentétek kiéleződése és a KOMINFORM már említett novemberi állásfoglalása, amely Jugoszláviát az új háborúra készülő, agresszív imperialista hatalmak körébe sorolta, módosította a fennálló ellenségképet. Ettől az időtől kezdve a vezérkar Hadműveleti Csoportfőnöksége – a szovjet vezérkarral egyeztetett tervek alapján – Magyarország védelmének megszervezésekor a fő figyelmet Jugoszlávia ellen összpontosította. A feltételezések szerint ez volt az az irány, ahonnan bármely pillanatban közvetlen támadás fenyegethette Magyarországot. A fegyveres konfliktus kirobbanásának két lehetőségével számolt a magyar vezérkar: az első variáció szerint Jugoszlávia egy nyugatról indított támadás esetén délről önállóan támadna Magyarország ellen, míg a második verzió alapján a nyugati államok az új világháború kirobbantásának eszközüül használnák fel Jugoszláviát. Magyarország stratégiai helyzetét kiemelt fontosságúnak értékelték, ezért egy ellene indított támadás esetén az ellenség hadászati céljairól a következőket feltételezték:

– Magyarország területét használják fel a Szovjetunió elleni közvetlen támadás kiindulópontjaként;

– az ország ellen egy déli vagy délnyugati irányból indított sikeres támadás lehetőséget teremtene arra, hogy megszakítsák az Ausztria irányába futó közlekedési vonalakat, és az ausztriai szovjet megszálló csapatok hátába kerüljenek;

– Magyarország elfoglalásával éket tudnának verni a szövetségi rendszerben, megszakítanak a Csehszlovákia és Románia közötti közlekedési vonalakat, és lehetőség kínálkozna Csehszlovákia déli irányból való megtámadására.

Ezeket figyelembe véve az ország védelmének megszervezését a déli és délnyugati irányban erősítették, de nem zárták ki egy esetleges nyugati irányból történő támadás lehetőségét sem.

¹ Hadtörténelmi Levéltár (HL) Magyar Néphadsereg Vezérkara (MNVK) Hadműveleti Csoportfőnökség (Hdm. Csfőség) 1950. 7. doboz (d.) 2. csomó (cs.) 60. o.

A Magyarország elleni déli és délnyugati irányból várható támadás elhárításánál az alábbi elképzelésekkel számoltak: az ellenség meglepetésszerű, váratlan támadásával, illetve támadási előkészületek felderítésével. Az első esetben a harcot először a határőrség alakulatai vették volna fel, és harcba lépésükkel egyidejűleg riasztották volna a feltöltött, teljes harckészültségű alakulatokat, beleértve a repülőerőket is. A riadóztatott hadosztályok előrevonásuk után megszállták előre kijelölt és előkészített állásaikat. A harci riadó meghirdetésével egyidejűleg mozgósították az első lépcsőben felállításra kerülő keretalakulatokat is. (Személyi és anyagi feltöltésükre 4-5 napot terveztek.) Az összevonások után, a kialakult helyzetnek megfelelően, ellencsapást hajtottak végre a betört ellenség visszaszorítására.

Az ellenség támadási előkészületeinek felfedése esetén az elsőlépcsős hadosztályok az előre kiépített állásokat foglalták volna el, míg a gépesített hadtest tartalékként a támadási iránytól függően Kecskemét vagy Székesfehérvár körzetében állt volna készenlétben.

A szervezési és hadművelleti tervek kidolgozásával egy időben megfogalmazódtak a háborús mozgósítás elvei is. Úgy tervezték, hogy háború esetén Magyarország emberforrásait tekintve 3 hadsereget (30 hadosztály) tud felállítani. A honvédségbe összesen 850 000 ember mozgósítható, végszükség esetén azonban 1 millió fős hadsereg is megszervezhető. A hadművelleti tervet készítő katonai hírszerzés értesüléseire támaszkodva nem zárták ki annak lehetőségét sem, hogy az Egyesült Államok vezette „koalíciós háborúban” Jugoszláviát olasz, osztrák csapatok is támogatni fogják, biztosítva ezzel a Földközi-tenger déli felvonulási területeit. Úgy vélték, hogy ezen országokban háborús előkészületeket folytatnak Magyarország ellen, aminek bizonyítékát a jugoszláv csapatoknak a Duna–Tisza köze, a Balaton-vonal és az osztrák hadseregnek a nyugati határon való szétbontakoztatásáról szóló információkban látták. A magyar hadművelleti tervek igazodtak a Szovjetunió doktrinális elveihez: a háborút az USA vezette „imperialista tábor” fogja kirobbantani, s ezt jól szervezett védelmi hadműveletekkel kell elhárítani, majd ezt követően ellentámadással kell biztosítani a szocialista országok győzelmét. Az ellentámadás hadművelleti irányvonalainak legelső meghatározását a Hadművelleti Csoportfőnökség már 1950 februárjában elkészítette: Jugoszlávia irányában Belgrád, Olaszország felé Trieszt–Milánó, Nyugat-Németország esetében pedig München volt az elrendő végső célpont.³

1951 júniusában elkészült az a támadási terv, amely a legplasztikusabban világítja meg a Szovjetunió vezette szocialista tábor déli irányba történő hadművelleti elképzeléseit, Belgrád elfoglalására.⁴

A Magyarországon felállításra kerülő Déli Frontparancsnokság alárendeltségébe kettő magyar (hadseregenként 3 lövész- és 1 gépesített hadtest) és a Szovjetunióból előrevetett kettő szovjet hadsereg tartozott volna. A Déli Front hadseregei frontális áttörő támadást indítottak volna, hogy első feladatként bekerítsék és megsemmisítsék a határvonalon felsorakozó ellenséges erőket. Majd ezt követően, menetből átkelve a Dunán, a Duna és a Száva között folytatják az előrenyomulást az ellenség felszámolása céljából. Együtt-

² HL MNVK Hdm. Csfség 1951. 24. d. 1. cs. 40. o.

³ HL MNVK Hdm. Csfség 1950. 9. d. 1. cs. 248. o.

⁴ HL MNVK Hdm. Csfség 1951. 24. d. 2. cs. 207–226. o.

működve a Keleti Front (román, bolgár) főerőivel, megsemmisíti az ellenség Belgrád körzetében összpontosított erőit, és birtokba veszi a fővárost. A tervben a két magyar hadsereg közül az egyik (a 4.) hadászati tartalékként, a másik, 8. hadsereggént a front jobbszárnyán a 6. szovjet hadsereggel tevékenykedett volna. A 8. magyar hadsereg három lövészhadteste és megerősítő egységei hajtották volna végre a Duna-menti jugoszláv állások áttörését és kedvező hídfőállásokat építettek volna ki a Belgrád elleni támadáshoz. A 4. magyar és a 2. szovjet hadsereg Szeged körzetéből kiinduló támadással mellékfeladatot hajtott volna végre: feladata a jugoszláv védőkörletek áttörése és a körülzárt ellenséges csoportosítások megsemmisítésében való közreműködés volt.

A 8. magyar hadsereg három lövészhadtestét különböző tüzér, páncéltörő, műszaki és repülő magasabbegységekkel egészítették ki.

A lövészhadtesteknek a támadás első napján az ellenség harcászati védelmét kellett áttörnie, majd hídfők kiépítésével biztosítani a gépesített hadtest másnapi bevetését. Ennek sávjában tört volna előre a 6. szovjet hadsereg Belgrád irányába. A hadműveleti tervben foglaltak kipróbálására 1952. július 11–20. között hadseregvezetési törzsgyakorlatot tartottak, amelyet Farkas Mihály honvédelmi miniszter vezetett. Október elején Rákosi Mátyás vezetésével a legfelsőbb pártvezetők részvételével őszi hadgyakorlatot tartottak, amelyben 50 000 fő, 1000 löveg és aknavető, 250 harckocsi és rohamlöveg, több száz repülőgép és gépkocsi vett részt. A gyakorlat során végrehajtották az ellenséges védelem erőszakos folyamatkeléssel történő áttörését, bemutatták a második védőöv mélységi megsemmisítését és a hadműveleti mélységben való harc elemeit.⁵

A katonai vezetés háborúról vallott nézetei s jugoszláv ellenessége nem változott a Nagy Imre-kormány kinevezése után sem, amelyben minden bizonnyal szerepet játszott a körvonalazódó (jugoszláv, görög, török) Balkán Szövetségtől való félelem. A katonai hírszerzés értesülései szerint a tárgyalások célja a három balkáni állam katonai-gazdasági erőforrásainak egyesítése volt, majd ezt követően ennek beillesztése a „nyugati imperializmus” stratégiai terveibe. A felderítés összegzése szerint, a Balkán-szövetséggel – Görögország és Törökország NATO-tagsága miatt – Jugoszlávia közvetve csatlakozott az Észak-atlanti Szövetséghez. 1953 nyarán az V. (Zágráb) katonai körzet területén hadtest, majd hadsereg szintű gyakorlatot tartottak, ami Jugoszláviának az 1948–1949-es ellenségeskedésektől kezdve a legnagyobb méretű katonai hadműveleteit jelentette.⁶ A magyar vezérkar a tárgyalásokról és a hadgyakorlatokról szóló információkat úgy értékelte, hogy Magyarország délnyugati határszakaszán közvetlenül a NATO támadó terveinek a begyakorlata zaja zaja, és a NATO stratégiájában a Trieszt/Zágráb támadási irányt kiemelt fontosságúvá vált.

Bata István altábornagy, magyar honvédelmi miniszter a jugoszláv gyakorlatokat egy Magyarország elleni hadművelet próbájaként értékelte, amely szoros kapcsolatban van a NATO hadászati-hadműveleti terveivel. Hivatkozva egy együttes NATO-jugoszláv támadás veszélyére, a hadsereg erősítésének további szükségessége mellett érvelt, s a kormányprogram ellenére szabotálta a hadsereg létszám- és csapatcsökkentését. 1954. augusztus 9-én a Balkán-szerződést aláíró országok, az addigi politikai- és gazdasági te-

⁵ HL Honvédelmi Minisztérium (HM) Titkárság (Titk.) 1954. 4. d. 1. cs. 50. o.

⁶ HL MNVK Titk. 1954. 6. d. 1. cs. 47. o.

rületekre kiterjedő egyezményt katonai szférákra is kiterjesztették. Ezen aktust a magyar politikai és katonai vezetés úgy fogta fel, mint egy olyan új támadó katonai tömb létrejöttét, amely komoly háborús fenyegetettséget jelent mind Magyarországnak, mind pedig a szomszédos szocialista országok számára. Feltételezték, hogy Görögország és Törökország NATO-tagságával a NATO közvetlen módon is segíti a hármasszövetség esetleges támadását Magyarországnak, Romániának és Bulgáriának ellen, elsősorban Olaszországnak és a 6. amerikai flotta felhasználásával. Növelte a félelmet, hogy a katonai erőviszonyok egyenlőtlenek voltak: a 3 balkáni állam – háború esetén – közel azonos létszámú (kb. 3-3,5 millió fős) szárazföldi hadsereget tudott volna kiállítani, mint az említett szocialista országok, de az egyéb mutatók tekintetében fölényben voltak. Így pl. Jugoszlávia páncélos kapacitása (900 harckocsi és önjáró löveg) egyedül kiegyenlítette a három népi demokratikus állam páncélos erőit.⁷ A magyar felderítés adatai szerint az olasz haderő kettő, a 4. (Bologna) és az 5. (Padova) hadteste az Udine–Ljubljana irányban – mint a támadás második lépcsője – támogatta volna a jugoszláv hadsereg előrenyomulását Magyarországnak irányába. E háborús forgatókönyv valószínűségét tovább erősítette a párizsi szerződések 1954. október végi aláírása is: Nyugat-Németország integrálása a NATO-ba a magyar katonai vezetés számára azt jelentette, hogy a nyugatnémet hadsereg – Ausztria esetleges gyors annexiójával – megjelenhetett Magyarországnak határainál. Ezzel a magyar hadsereg egy olyan kétfrontos háborúba kényszerült volna, amire sem a honvédség létszáma, szervezete, sem a diszlokációja nem volt megfelelő, hiszen a csapatok többsége a déli irányra koncentrált.⁸ A Magyarországon levő 15. gépesített szovjet lövészadosztály ezredei is e sávban települtek. A nyugati határsáv védelmére csak 1955 végén – az ausztriai békeszerződés megkötése után – érkeztek újabb szovjet alakulatok, egy gépesített lövészadosztály egységei.

A Varsói Szerződés aláírása után az Egyesített Fegyveres Erők Főparancsnokának legfőbb törekvése – a magyar hadsereget illetően – a tábori hadsereg törzsének megszerzése, az alárendelt csapatok harcértékének felmérése és a magyarországi hadszíntér-előkészítés munkálatainak elindítása volt. A szovjet vezérkar megbízásából a Kárpát-katonai Körzet küldöttsége, Batov hadseregtábornok vezetésével már június 8–10. között szemrevételező körutat tett Magyarországon, aminek során megtekintették Záhony és Kisvárda vasúti átrakó körzeteit, valamint előzetes megbeszéléseket folytattak egy frontparancsnoki törzsgyakorlat előkészítése ügyében. Ezt 1955. június 20–30. között tartották a Kárpát-katonai Körzetben. A hadműveleti terv szerint a magyar gyakorló törzs (20 fő) az előkészítés időszakában mint a Front első lépcsőjében működő hadsereg vett részt a támadó hadművelet első ütemében. A sikeres előrenyomulás során, elérve Záhony–Mándok térségét, a hadseregtörzs a Front második lépcsőjébe kerülve folytatta volna a támadást Hatvan–Dunaföldvár–Baja irányába. E hadműveleti irány azt mutatta, hogy a szovjet katonai vezetés Magyarországnak a Zágráb–Ljubljana–Trieszt vonalban való alkalmazását tervezte, feltehetően az olaszországi előrenyomulásához szükséges hídfők biztosítása érdekében.⁹

1956 tavaszán a Varsói Szerződés parancsnokai egy közös szovjet, román, magyar törzszvezetési gyakorlat megtartását kezdeményezték Nyugat-Ukrajnában. A felkérés

⁷ HL 102/08/501. ö. e.

⁸ HL 102/08/502. ö. e.

⁹ HL HM Titk. 1956. 2. d. 1. cs. 160. o.

alapján a honvédség részéről a Hadművelési Csoportfőnökség vezetőiből kijelölt csoport valamint a Légierő-parancsnokságtól beosztott tisztek vettek részt. Az előbbi egy tábori hadsereg, az utóbbi, pedig mint egy harcászati légi hadsereg parancsnoksága szerepelt a frontméretű törzsvezetési gyakorlaton, amelyet 1956. június 21–július 10. között tartottak meg. A gyakorlat célja a Varsói Szerződésbe tömörült államok hadseregei együttműködésének bonyolult harci viszonyok közötti továbbfejlesztése; a hadművelési vezetés legfejlettebb módszereinek kipróbálása a tömegpusztító fegyverek alkalmazásának figyelembevételével valamint a várható ellenség(ek) szervezetének, harceljárásainak tanulmányozása volt. A hadműveleteket a szovjet szárazföldi erők főparancsnoka, Malinovszkij marsall irányította.

A gyakorlat forgatókönyve szerint a „nyugati fél” az amerikai szervezési és hadművelési-harcászati elvek, a „keleti fél” pedig a szovjet elvek alapján tervezett és vezetett. A hadműveletek a „nyugati fél” támadásával indultak meg, amelynek során atom, vegyi és más tömegpusztító fegyverek bevetésére is sor került. A „keleti fél” e támadás elhárítására először védelmi hadműveleteket folytatott, majd ellentámadásba átmenve, bekerítette és megsemmisítette a támadó csoportosulásokat, ugyancsak atom- és más tömegpusztító fegyvereket alkalmazva. A magyar hadseregtörzs a „nyugati fél” hadsereg-csoportjában „mint a főcsapás irányában támadó hadsereg” szerepelt, amely áttörve a „keleti fél” védelmének harcászati mélységét tovább folytatta előrenyomulását a siker hadművelési mélységbe való kiterjesztése érdekében, együttműködve a hadseregcsoport tartalékától előrevetett hadsereg erőivel. Miután a „keleti fél” megtervezte és végrehajtotta ellentámadását, a magyar hadsereget a bekerítés veszélye fenyegette, ezért visszavonulást hajtott végre, és egy hátsó terepszakaszon védelemre rendezkedett be. Ennek megtörténtével a gyakorlat befejeződött.

A fentebb ismertetett katonai előkészületek azt jelezték, hogy a Szovjetunió nagy energiával látott hozzá a Varsói Szerződésbe beosztott nemzeti hadseregek modernizációjához, harcértékeik – szovjet szintre való – felemeléséhez, integrációjuk gyors elmélyítéséhez. Rövid idő alatt igyekezett kialakítani egy olyan jól működő katonai struktúrát, amely ellensúlyozni tudta a nyugatnémet hadsereg által megerősödött NATO szárazföldi erőit, valamint az Egyesült Államok nyugat-európai harcászati-hadművelési atomeszközeit. E törekvésében azonban nem várt politikai események – a lengyelországi politikai válság, a magyar forradalom – hátráltatták, így a Varsói Szerződés katonai megerősítésének folyamata a '60-as évek elejére tolódott el.

A hadsereg újjászervezése, 1956–1962

Az 1956-os forradalom és szabadságharc szovjet katonai erőkkel történő leverése együtt járt a közel 130 000 fős Magyar Néphadsereg teljes lefegyverzésével. A körbezárt laktanyákban megadásra s fegyvereik átadására szólították fel a honvéd csapatok parancsnokait, a szórványos ellenállókat pedig hatalmas tűzcsepásokkal kényszerítették a kapituláció elfogadására. A magyar hadsereg újjászervezésének kérdése hosszú ideig nem volt központi politikai kérdés sem a szovjet szuronyokkal hatalomra juttatott magyar pártvezetés, sem a megszálló szovjet katonai vezetők körében.

A hatalmát konszolidálni kívánó Kádár-féle pártvezetés az uralmára veszélyt jelenthető ellenállók ellen az államvédelem, a honvéd tisztikar soraiból verbuvált Honvéd és BM Karhatalom, valamint a Munkásőrség erőire kívánt támaszkodni, az ország külső védelmét pedig a megszálló Vörös Hadsereg egységeire alapozta. A szovjet politikai és katonai vezetés – preferálva a karhatalmi erők mielőbbi létrehozásának magyar szándékát – szintén nem volt érdekelt a magyar hadsereg gyors újjászervezésében. Ennek okai között említhető a magyar tisztikarral szembeni bizalmatlanság, a honvédség korábbi harcértékéről vallott lesújtó vélemény, illetve a szovjet tábornoki kar azon meggyőződése, hogy a Varsói Szerződés „frontján keletkezett rést” a szovjet erők sokkal hatékonyabban tudják biztosítani, mint a Magyar Néphadsereg egységei. A szovjetek gyanakvását tovább növelte a bábkormány első nyilatkozata, amelyben Kádár még azt hangoztatta – nem feledve a forradalom egyik legfontosabb követelését –, hogy a magyar kormány „a rend és a nyugalom helyreállítása után tárgyalásokat kezd a szovjet kormánnyal és a Varsói Szerződés más résztvevőivel a szovjet csapatok Magyarország területéről való kivonásáról.”¹⁰

A megszállók felfogása akkor módosult, amikor a magyar kormány – 1956. december végén – lemondott eme tervéről, s ezzel egyidejűleg katonai tárgyalásokat kezdeményezett a magyar hadsereg jövőbeni feladatait illetően. A megbeszélésekre 1957. január 29–31. között került sor Moszkvában az Egyesített Fegyveres Erők Parancsnokságán (EFEP). A magyar küldöttséget – már a bolsevik felkelésben is részt vevő és azóta Moszkva hű internacionalista katonájaként tevékenykedő – Münnich Ferenc altábornagy, a fegyveres erők minisztere s Kádár helyettese vezette, szovjet részről pedig Konyev EFE főparancsnok és Antonov EFE törzsfőnök mellett a szovjet Honvédelmi Minisztérium hat tábornoka volt jelen. A tárgyalások – támaszkodva a magyar kormány 1956. december 8-i határozatára – a hadsereg Varsói Szerződésen belüli jövőbeni fejlesztéséről, illetve néhány konkrét katonai kérdés megoldásáról szóltak. Az átmeneti időszakot illetően a szovjet fél beleegyezett abba, hogy a Magyar Néphadsereg szervezetébe 3 gépkocsizó lövészadosztály, 1 páncélos ezred, 1 önálló tüzérandár, 1 rádió-felderítő ezred, 1 műszaki, 1 pontonos hidász-, 1 vegyvédelmi zászlóalj, 1 hadihajós dandár, valamint a légierőt alkotó 1 vadászrepülő-hadosztály és 1 repülő szállító század tartozzon. Ezen magasabbegységek, egységek és alegységek békekiképzési feladataik ellátását az EFE állományába beosztva kezdhették meg. A hadrendi egységek mellett kiemelt hangsúllyal tárgyalták a magyar légvédelmi rendszer kiépítésének problematikáját, amelyet 1961 végére terveztek megvalósítani. Ezen időpontig Magyarország légerőinek védelme a Szovjetunió Légvédelmi Főparancsnokságának feladatát képezte. A fentiekén kívül döntés született a hadsereg felfegyverzésének módjáról, a feleslegessé vált szovjet haditechnika visszavásárlásáról, valamint 8 katonai tanácsadó tartózkodásának meghosszabbításáról.¹¹

A katonai tárgyalások, majd Kádár János márciusi moszkvai megbeszélései is azt jelezték, hogy a magyar pártvezetés az ország védelmét továbbra is a Szovjetuniótól, illetve az EFE erőktől várta, s a magyar fegyveres erőket változatlanul csupán belső karha-

¹⁰ Pataki István: A hadsereg újjászervezése az 1956-os forradalom és szabadságharc leverése után. *Új Honvédségi Szemle*, 1993. 10. sz. 1. o.

¹¹ A főtanácsadó a honvédelmi miniszter, a többi pedig a vezérkar főnöke, az Országos Légvédelmi parancsnok, a tüzér parancsnok, a kiképzési-, a felderítő csoportfőnök, a hadtápfőnök és a katonai iskolák vezetői mellé volt beosztva. HL MNVK Anyagtervezési Főcsoportfőnökség (Agt. Főcsofőség) 1957. 75. ö. e. 102–105. o.

talmi feladatok ellátására vélte alkalmazhatónak. A hadsereg funkciójának szűkítése s ezzel a katonai költségvetés alacsony szinten tartásának legfőbb politikai motivációja a gazdasági élet regenerációjának előmozdítása volt, hiszen az életszínvonal-politika, amely a Kádár-rendszer stabilizációjának legfőbb elemét képezte, e nélkül nem lehetett sikeres.

A Magyarországon tartózkodó s az ország védelmét ellátó szovjet csapatok helyzetének jogi rendezésére az 1957. május 28-i szerződéssel került sor. Az egyezmény a nyugati államok elleni vádaskodással, fenyegető háborús törekvéseivel igyekezett igazolni a szerződés létrejöttét, és az esetleges agresszió elleni közös védekezés miatt tartotta szükségesnek a szovjet haderők magyarországi állomásoztatását.

A szovjet vezetéssel való egyeztetések és jóváhagyások után az MN elfogadott hadrendje 1957. május 1-jével lépett érvénybe, s a hadsereg átszervezésének feladata az új honvédelmi miniszter – a szintén moszkovitának számító – Révész Géza feladata lett. A legfőbb törekvés arra irányult, hogy az alakulatok, egységek szervezete, diszlokációja, a szolgálatban meghagyott tiszti állomány a „legkedvezőbb alapot” biztosítsa egy esetleges jövőbeli fejlesztésnek. 1957 nyarától felgyorsult a tisztek forradalom alatti szerepét vizsgáló tevékenység, s erőfeszítéseket tettek a politikai és a pártapparátus újjászervezésére, az egyszemélyi parancsnoki rendszer megszüldítésére. A megindított békekiképzés arra koncentrált, hogy a parancsnokok, a törzsek elsajátítsák a gépkocsizó lövészrezred, lövészadosztály harci tevékenységével kapcsolatos főbb szervezési és vezetési ismereteket a tömegpusztító fegyverek alkalmazása esetén. Sor került a hadászati, hadműveleti és harcászati elvek felülvizsgálatára, melynek során az MN végleg feladta korábban fő ellenségének tekintett Jugoszlávia elleni háborús elképzeléseit. 1957 decemberében a Vezérkar kidolgozta a hadseregfejlesztés (1965-ig terjedő) perspektivikus tervezetét.¹² A bevezetőben – hivatkozva a moszkvai tárgyalások megállapodásaira – legfőbb célként Magyarország határainak megvédésére és a Varsói Szerződésből fakadó kötelezettségek teljesítésére alkalmas magyar haderő felállítását határozták meg. A korszerű szervezetű, fegyverzetű, megfelelő tartalékokkal ellátott hadsereg kiépítése során jelentősen emelni kívánták mind a szárazföldi haderőnem, gépkocsizó lövész, páncélos, tüzér és a légvédelmi erők mennyiségét, mind pedig légierő vadászpilóta és honi légvédelmi magasabbegységeit. A kidolgozott tervek bemutatására 1958. március 17–18-án került sor az EFEP-en. A jóváhagyást követően, 1958 őszén az MN – majdani fejlesztés alapját képező – hadrendje a következőképpen alakult: 4 gépkocsizó lövészadosztály, 1 páncélosezred, 1 tüzérdandár, 1 páncéltörő tüzérezred, 1 kivonuló légvédelmi tüzérezred, 1 műszaki zászlóalj, 1 pontonos-hidász zászlóalj, 1 aknakutató zászlóalj, 1 hadihajós dandár; 3 légvédelmi tüzérezred, 1 légvédelmi kiképző központ, 3 vadászpilóta ezred, 1 vegyes repülő század, 1 légierő híradóezred, 1 vegyvédelmi zászlóalj, 1 híradóezred, 1 rádiófelderítő ezred, 1 rejtjelző híradóezred és 1 önálló őrezred.¹³

A szervezeti átalakítás és a létszám fokozatos feltöltése következtében az MN kimaradt a hruscsovi „békeoffenzíva” általános hadsereg-leszerelési kezdeményezéseiből. A VSZ Politikai Tanácskozási Testület májusi csapatcsökkentési bejelentése éppen ezért az MN-re nem vonatkozott, sőt – politikai okokból – Kádár János a szovjet csapatok kivo-

¹² HL MNVK Agt. Főcsfűség 1957. 75. ő. e. 564–566. o.

¹³ HL MNVK Csűség 262. ő. e. 210. o.

nását kilátásba helyező hruscsovi felvetésre is nemet mondott, hiszen az idegen haderőt mindvégig politikai rendszere legfontosabb alappillérenek tekintette.

Jelentősebb szervezeti változtatásokra 1959–1960-ban sem került sor az MN-ben, csupán a katonai létszám emelésével (58 800 főről 64 790 főre) növelték a csapatok harckészültségét, valamint kisebb módosításokat hajtottak végre, főleg a szárazföldi erőknél, amelyeket a kiképzés tapasztalatai hoztak felszínre: például a hadosztályok gépkocsizó lövészezredeinél, illetve az önálló páncélosezrednél egy-egy újabb páncéloszászlóaljat szerveztek, a hadosztályok törzsszázadainál pedig egy-egy forgalomszabályzó szakaszt rendszeresítettek.

1960 tavaszától a Szovjetunió javaslatára megkezdődtek az atom- és rakétafegyverek tömeges alkalmazásával kirobbanó váratlan háborúra való felkészülés szervezeti és harcképzési előkészületei. Az EFE erők kötelékébe kijelölt magyar lövészhadosztályokat, tüzegegységeket, valamint a honi légvédelem alakulatait úgy kellett átalakítani, hogy azok mozgósítás nélkül, azonnal harcba vethetők legyenek. Ez megkövetelte az állandó harckészültség szintjének jelentős emelését, annak a képességnek a kialakítását, hogy az MN a VSZ más hadseregeivel együttműködve, gyors szétbontakozással döntő csapást tudjon mérni a „nyugati agresszorokra”. Mindezen célok érdekében fejleszteni kellett mind a parancsnoki és törzsállomány, mind pedig a csapatok kiképzését, hogy képessé váljanak a háború kezdeti időszakában támadó hadműveletek és harcok folytatására, nagy menetességű (napi 250 km) menetek végrehajtására, vízi akadályok gyors leküzdésére.

Az elméleti és a gyakorlati szervezési és kiképzési kérdések pontosítására 1960 második felében kétszer is magyar katonai küldöttség járt Moszkvában. Az augusztusi konzultáció során elsősorban a magyar légvédelem fejlesztési terveit, hadműveleti irányelveit, az együttműködés formáit tárgyalták meg azzal a szándékkal, hogy a magyar légtér védelmét 1962. január 1-től a magyar légvédelem erői biztosíthassák. A november végi újabb tárgyalásokon Grecsko főparancsnok és Antonov vezérkari főnök már konkrét szervezési kívánalmakat közölt a magyar vezérkari főnökkel, elsősorban a gépkocsizó lövészhadosztályok korszerűsítésével kapcsolatban: javasolták, hogy az MN 8500–9000 fős, azonos béke- és mozgósított szervezetű hadosztályokat tartson fenn, hadosztályonként 116 harckocsival. A személyi veszteségek pótlására, fegyvernemi tartalékként egy újabb lövészhadosztály felállítására, a páncélosezred hadosztályá váló átszervezésére, továbbá a műszaki egységek, alegységek további fejlesztésére tettek indítványokat. A megbeszélések során a főparancsnok külön felhívta a magyar fél figyelmét a szárazföldi magasabbegységek korszerűsítésének fontosságára, míg a további kívánalmak teljesítését Magyarország gazdasági kapacitásától tette függővé.

A konzultációk alapján kidolgozott új szervezési terveket, elképzeléseket a hadsereg vezetése a második 5 éves terv (1961–1965) időszakában, fokozatos fejlesztéssel vélte megvalósíthatónak. A hadseregfejlesztés gazdasági-pénzügyi kihatásairól szóló összefoglaló jelentést az – 1960 májusában kinevezett – új honvédelmi miniszter, Czinege Lajos december 21-én terjesztette a Politikai Bizottság, a párt legfőbb döntéshozó szerve elé, akik azt tudomásul vették.¹⁴ A hadseregfejlesztés és az azzal járó hadikiadások emelésének jóváhagyását nagymértékben befolyásolta Hruscsovnak a testvérpártok vezetői-

¹⁴ HL HM Titk. 1960. 2. é. e. 312–315. o.

hez intézett levele, amelyben a VSZ hadseregeinek szervezeti és fegyverzeti megújítását kérte, utalva a haditechnika gyors fejlődése és a hadseregek harcászati készsége közötti – szerinte – egyre mélyülő szakadékára.¹⁵ A főtitkár és a VSZ vezetőinek sürgető kérései a tagállamok hadseregeinek fejlesztésére a hruscsovi külpolitika hatékonyabbá tételét kívánta alátámasztani, amely az atom- és rakétafegyverekkel való fenyegetéssel és a megbékélési szándék, a békés egymás mellett élés elvének egyidejű hangsúlyozásával próbálta meg a Szovjetunió szuperhatalmi érdekeit, státuszát elfogadtatni.

Greckó marsall 1961. február 15–16-i budapesti tárgyalásai során hamar világossá vált a magyar politikai és katonai vezetés számára, hogy a hadseregfejlesztés korábban tervezett 5 éves periódusát 2-3 évre kell csökkenteni. A marsall az átszervezés és a korszerűsítés rövidebb periódusát az imperialista hatalmak katonai terveinek elemzéséből levont következtetésekkel magyarázta: a NATO tagállamai – ismertette a szovjet vezérkar elemzését – „nagy erőfeszítéseket tesznek haderőik gyorsított korszerűsítésére, fejlesztésére, hogy utolérjék és túlszárnyalják a szocialista tábor erejét,” s ezt 1965-ig tervezik megvalósítani. Ebből következően a szocialista tábor országaira „kényszerítőleg hat védelmi képességeinek fokozása”, amely szükségessé teszi korábbi terveik felülvizsgálatát, a korszerűsítés meggyorsítását, valamint a hadiipari és technikai kooperáció, specializálódás elmélyítését.¹⁶ A magyar hadsereggel kapcsolatban 1963-ig teljesítendőnek kérte a kiképző lövészhadosztály teljes harcászati készségű alakítását, s az így immáron ötre bővülő gépkocsizó lövészhadosztályok korszerű fegyverzettel és harci technikával való ellátását, a páncélos hadosztály és egy újabb (keret) lövészhadosztály felállítását.¹⁷ Új követelményként jelentkezett egy kivonuló légvédelmi hadosztály, egy helikopterszállító ezred, valamint újabb híradó-, hadtáp szállító egységek megszervezésének igénye. A tárgyalások során felmerült, hogy Magyarországnak, mint stratégiai fontos utánpótlási területnek, rendelkeznie kell olyan megerősített műszaki csapatokkal, amelyek visszamaradva – a polgári munkaerőt is igénybe véve – biztosítani tudják a mélységből előretörő szovjet és más VSZ-hadseregek számára az utak, hidak, repülőterek, stratégiai bázisok fenntartását, a rombolások utáni helyreállítását. A szárazföldi haderőnem mellett szó esett a honi légvédelem további erősítéséről is. Az 1962. január 1-jéig felállításra kerülő 14 rakétaosztály és 3 vadászrepülő-ezred mellett további 3 rakétaosztályt és 1 új vadászrepülő-ezredet kért. A korszerűsítésekkel kapcsolatban a főparancsnok a legfontosabb feladatnak a harcoló csapatok harcászati készségükkel való felszerelését említette, a T-54-ek mellett nagyobb számban beszerzendőnek javasolta az olcsóbb T-34-eket. A páncélos technika erősítésén túlmenően fontosnak tartotta a harcászati, a légvédelmi és a páncéltörő rakéták rendszerbe állítását is. A mozgékonyabbá tételére a páncélosított-szállító járművek bevezetését említette.¹⁸

A megbeszélések követően – az ügy fontosságára való tekintettel – a honvédelmi tárca már február 21-én elkészítette a hadseregfejlesztésről szóló új tervezetét a Politikai Bizottság számára. Hivatkozva a Greckóval folytatott tárgyalásokra, Czinege Lajos jelezte a pártvezetésnek, hogy a VSZ-ben részt vevő államoknak az „eddigieknél komo-

¹⁵ Földes György: Kádár és Hruscsov. Barátság felső fokon. *Rubicon*, 2000. 7–8. sz. 46. o.

¹⁶ HL HM Titk. 1961. 8. ö. e. 597. o.

¹⁷ HL HM Titk. 1961. 8. ö. e. 598. o.

¹⁸ Uo. 599. o.

lyabb erőfeszítéseket kell tenniük honvédelmük megerősítésére”. Indoklásul – ő is – a NATO tagállamok katonai erőfeszítéseit említette. A miniszter szerint ebből következően a „honvédelem fejlesztése, erősítése érdekében ... most kell áldozatokat hozni, nem szabad az imperialisták felzárkózását megengedni, mert ha még kb. 10 évig béke lehet, utána már nem lesznek képesek komolyan veszélyeztetni bennünket”. A fentiekből kiindulva szükségesnek tartotta az MN gyors átszervezését, megerősítését olyan hadsereggé, amely nagy tűzerejű és mozgékonyaságú, korszerűen felszerelt, s képes bonyolult körülmények között, minden akadályt elhárítva, az atom- és más tömegpusztító fegyvereket alkalmazó ellenség leküzdésére. Ennek elérése érdekében – 3 ütemű – megvalósítási tervet terjesztett elő: 1963-ig átfegyverzik a négy állandó harckészültségű lövészadosztályt, felállítják az új páncélos- és a kiképző lövészadosztályt, s megkezdik egy keret lövészadosztály kialakítását, ezek megerősítésére megszerveznek egy légvédelmi tüzérezredet, egy légvédelmi rakétaosztályt, egy helikopteres századot. A honi légvédelelemnél átfegyverzik MIG-21-es repülőgépekkel a három ezredet, és befejezik a 14 légvédelmi rakétaosztály hadrendbe állítását. A fejlesztés második ütemében – 1965-ig – biztosítják a lövészadosztályok anyagait, a helikopteres századot ezreddé szervezik át, és egy újabb légvédelmi rakétaosztályt állítanak fel. A honi légvédelelemnél a rakétaosztályok számát 17-re növelték. A befejező ütemben – 1967 – kerülne sor a szárazföldi hadsereg és a honi légvédelem tartalékanyagainak felhasználására és egy hadseregközvetlen rakétaosztály hadrendbe állítására.¹⁹

A Politikai Bizottság a hadsereg gyorsított fejlesztési tervét 1961. március 21-i ülésén tárgyalta és hagyta jóvá. A VSZ hadseregeinek fejlesztési elképzelései a PTT március 28–29-i, moszkvai ülésén kerültek napirendre, majd az ezt követő magyar–szovjet kétoldalú tárgyalásokon véglegesítették a magyar elképzeléseket.

A tervezett magyar honvédelmi miniszteri parancsok ismertetése az újabb moszkvai találkozón – július 10–20. – történt meg, amikor Czinege Lajos a következő kiadandó intézkedésekről tájékoztatta Grecskó marsallt: a Honvédelmi Minisztérium átszervezésével javítani kívánják annak elvi irányító tevékenységét, a csapatok közvetlen irányítására egy önálló hadseregarancsnokságot állítanak fel, a légvédelem operatívabbá tétele érdekében pedig kisebb módosításokat hajtanak végre az Országos Légvédelem Parancsnokságán.²⁰

A honvédelmi miniszter 0021. számú parancsával – 1961. augusztus 3-ával – életbe lépett az MN új hadrendje, amely az állandó harckészültségű gépkocsizó lövészadosztályokat (4., 7., 8., 9.) a 11. páncélosadosztályt, valamint a honvédség tüzér, műszaki és egyéb harcbiztosító egységeit az újonnan felállított 5. összefegyvernemi hadsereg alárendeltségébe rendelte. A főparancsnokság tartalékként megkezdtek a 15. kiképző gépkocsizó lövészadosztály szervezését is. A honi légvédelem struktúrájának módosításával létrehozták az 1. honi légvédelmi hadosztályt, kettő-kettő rakéta-tüzér- és vadászrepülő ezreddel, valamint egy rádiótechnikai ezreddel. Az OLP közvetlen alárendeltségében egy-egy rakéta-tüzér-, vadász- és rádiótechnikai ezred maradt. A parancs az átszervezésekkel egyidejűleg mind az 5. hadsereget, mind pedig az 1. honi légvédelmi hadosztályt az EFE állományába utalta, hogy azok a magyar kormány és a VSZ főparancsnok által

¹⁹ HL HM Titk. 1961. 8. ő. e. 162. o.

²⁰ HL MNVK Titk. 1961. 14. ő. e. 1037. o.

kiadott parancsok alapján „készek legyenek minden időben ellentámadó agresszív imperialista erők megsemmisítésére, együttműködve a testvéri szocialista országok hadseregeivel”.²¹ A miniszteri parancs, tükrözve a magyar katonai vezetés álláspontját, igen jellegzetes magyarozatát adja a hadseregfejlesztés szükségességének: „a Varsói Szerződés és a Szovjetunió külpolitikája a béke biztosítása, az Egyesült Államok, a NATO elutasítják a békés egymás mellett élést, és hidegháborút folytatva fokozzák a fegyverkezést, erőfeszítést tesznek egy új háború előkészítésére ... célnak tűzték ki, hogy a katonai erőviszonyokat saját javukra változtassák meg. Hihetetlen mértékben növelik katonai kiadásait, helyi háborúk útján arra törekednek, hogy megakadályozzák, megsemmisítsék a népek függetlenségét, csapást mérjenek a Szovjetunióra és a szocialista országokra. Elutasítják a német állammal kötendő békeszerződésre vonatkozó javaslatokat, a nyugatberlini háborús tűzfészek felszámolását, fenntartva a nyugatnémet imperializmus revanista törekvéseit, s ezzel az európai háború veszélyét ... A Varsói Szerződés tagállamai nem maradhatnak részvétlen szemlélői az imperialista államok fokozódó háborús előkészületeinek, s mivel mérhetetlenül megnöttek a szocializmus és a béke reális erői, amelyek meghiúsítják az imperializmus támadó terveit és kivívhatják a tartós békét – ezért van szükség a Magyar Néphadsereg korszerűsítése is.”²²

A berlini válság kieleződése következtében az átszervezéssel és az új diszlokáció felvételével egyidejűleg az EFE főparancsnoka augusztus 24-én utasította a magyar hadsereg vezetőit, hogy gyorsítsák meg a csapatok teljes harcckészültségi szintjének elérését. Ennek megfelelően – 1961. október 1-jére – az 5. magyar hadsereg négy gépkocsizó lövészhadosztályának készen kellett állnia az azonnali háborús hadművelet végrehajtására, a 11. páncélos hadosztálynak pedig M²-el kellett ezt elérnie. Ezen felül az MN állományából öt szállító zászlóaljot kellett biztosítani az EFE Parancsnokság részére, Budapest, Székesfehérvár, Kecskemét, Szolnok, Debrecen központokkal. A háborús intézkedések kiterjedtek a hadiipari termelés fokozására, a hadsereg számára szükséges élelem, ruházat, üzemanyag-tartalék képzésére is. A parancs nemcsak az MN feladatait konkretizálta, hanem a Magyarországon települő Déli-hadseregcsoport számára is új követelményeket fogalmazott meg, s ennek elősegítése érdekében további megerősítő páncélos- és lövész-, valamint harcászati és hadműveleti rakétacsapatokat helyeztek alárendeltségébe, főleg a nyugati határővezet térségébe. A háborúra való felkészülést szolgálta a behívásra kerülő újoncsorvány idő előtti bevonultatása, a leszerelendő állomány határozatlan időre való visszatartása, valamint 8000 fő tartalék mozgósítása. A személyi állomány feltöltése mellett intézkedések történtek a hadsereg személy- és tehergépkocsi igényeinek kielégítésére is.²³

A Varsói Szerződés honvédelmi miniszterei és vezérkar főnökei részvételével tartott 1961. szeptember 8–9-i varsói értekezletén Grecskó értékelő előadásában az átszervezések ideje alatt is biztosítandó magas harcckészültség fontosságára figyelmeztetett. Fontosnak tartotta ennek kapcsán kihangsúlyozni a tisztek szabadságolásának korlátozását, a csapatok mezőgazdasági munkára való felhasználásának felfüggesztését, a mozgósítási tervek felülvizsgálatát.²⁴

²¹ HL MNVK Titk. 1961. 15. ö. e. 1780. o.

²² HL HM Titk. 1961. 10 ö. e. 56–60. o.

²³ Uo. 61. o.

²⁴ HL MNVK Titk. 1961. 15. ö. e. 1824–1825. o.

Az állandó harcészültség volt a témája az 1961. november 14-i moszkvai kiképzést értékelő értekezletnek is, ahol Antonov hadseregtábornok az 1962. év legfontosabb feladatának jelölte meg annak fejlesztését. Álláspontja szerint, az EFE hadseregeinek „fel kell készülniük az ellenség csapásainak elhárítására, nem passzív, hanem aktív módszerekkel. Úgy kell készen állni, hogy az ellenség megsemmisítésére rövid idő alatt, az első órákban, napokban, még a háború elején végrehajtható legyen... a kiképzés során ezért elsősorban a támadással kell foglalkozni.”²⁵

Az MN építése és fejlesztése az elkövetkező években egy váratlan csapással kezdődő nukleáris világháborúra való felkészülés jegyében folytatódott, hogy annak kezdeti időszakára már békében is rendelkezzen a megfelelő állandó harcészültségű katonai és gazdasági erőforrásokkal. 1962 végére befejeződött az 5. összefegyvernemi hadsereg – 4., 7., 8., 9., 15. gépkocsizó lövész- és a 11. páncélosadosztály, valamint a hadseregközvetlen fegyvernemi magasabb egységei – teljes feltöltése és a Dél-nyugati Front alárendeltségbe helyezése. A hadsereg anyagi tartalékai azonban csupán néhány harci napra – 3–5 nap – voltak elegendőek, fegyverzetből és technikai eszközökből pedig egyáltalán nem rendelkezett semmiféle zárolt készlettel. Ennek biztosítása a '60-as évek legfontosabb feladata volt. Emellett kisebb szervezési és diszlokációs változtatásokra is sor került ezen évtizedben: megerősítették a Honvédelmi Minisztérium közvetlen alárendeltségébe beosztott rakétadandárt, három új ellátózászlóaljat szerveztek, és a hadművelleti készenlét javítása céljából az 5. hadsereg parancsnokságát és közvetlenjeit Budapestről Székesfehérvárra, illetve nyugati határ menti helyőrségekbe telepítették.²⁶ Ezzel lényegében befejeződött és állandósult az MN hadrendje, hiszen ezután csak kisebb szervezeti korrekciók történtek mind a szárazföldi, mind pedig honi légvédelem haderőneimeinél.

A támadó hadsereg második lépcsőjének erőfölényét biztosítandó, 1966-ban felállították a 3. hadtest parancsnokságát, a 4. és a 15. gépkocsizó lövészadosztályok bevonásával. A '70-es években, az ezred-hadosztály szervezeti egységek megszüntetésével átérttek a rugalmasabb vezetést és irányítást lehetővé tevő raj–szakasz–század–zászlóalj–dandár–hadtest–hadsereg szervezésre.²⁷ Mindezen szervezeti változtatások legfőbb célja a magyar szárazföldi haderőnem '60-as évek elején megfogalmazott hadművelési feladatainak hatékonyabb teljesítése volt, nevezetesen Nyugat-Németország és Olaszország meghatározott terepszakaszaira való kijutásával biztosítsa az újabb és újabb szovjet hadseregcsoportok beérkezését Nyugat-Európa elfoglalása céljából.

Készülődés a győztes háborúra

A magyar katonai felső vezetés felkészítése egy nukleáris fegyverekkel vívott háborúra már 1956 tavaszán megkezdődött, amikor egy szovjetunióbeli Front-hadsereg szintű törzsvezetési gyakorlat résztvevőiként ismerkedhettek a hadászati–hadművelési vezetés legfejlettebb módszereivel. A forradalmat követő újjászervezési időszakban – a megvál-

²⁵ HL MNVK Titk. 1961. 15. ő. e. 1545. o.

²⁶ HL HM Titk. 1962. 1. ő. e. 338. o.

²⁷ Kiss Jenő – Móricz Lajos: Szervezeti változások a második világháború után a haderőreform kezdetéig. Budapest, 1990. 60–74. o.

tozott körülményeknek megfelelően – az EFE Parancsnoksága alacsonyabb vezetői szinten kezdte el a háborús vezetés „fortélyainak” begyakoroltatását a személyében is kicserélődött új magyar parancsnoki állománnyal. Az első, 1957 októberében megtartott hadosztály törzsvezetési gyakorlaton az éjszakai támadó harc megszervezését gyakoroltatták. Az elgondolás – mint az elkövetkező években oly sokszor – a Nyugati fél váratlan támadására alapozódott, akik átkelven a Dunán, Magyarország középső területére érve – a fokozódó ellenállás következtében – védelemre rendezkedtek be. A szívósan védekező magyar hadsereg egységei az előretörés megállításával egyidejűleg felkészültek az ellentámadásra is. Az első védelmi övezet áttörését egy gépkocsizó lövészhadosztálynak kellett végrehajtania, amely szétzúzva az ellenség ellenlökését, a Dunán való sikeres átkelésrel hídfőket foglalt el a további előrenyomulás számára.²⁸ Az elméleti továbbképzés tovább folytatódott a Honvédelmi Minisztérium és a Vezérkar felső parancsnoki karának 1958. májusi összevont tanácskozásán. Ennek során megvitatták a háború kezdeti időszakának főbb sajátosságait, a támadó hadműveletek lehetséges formáit. Ennek legfőbb ismérvei között vették számításba a légi uralom kivívásáért folytatott elkeseredett harcot, a csapatok széles sávban történő szétbontakoztatását, az ütközetek menetből vagy megközelítésből történő végrehajtását, az összefüggő arcvonalak hiányát. Mindezen feladatok megoldása a parancsnokok és a törzsek nagyfokú önállóságát és kezdeményezőképességét követelte meg.

Az újjászervezett MN első csapatgyakorlatára 1958 őszén került sor, amelynek során az alakulatokkal az új támadásra való felkészülést gyakoroltatták. A támadási körzetekbe való előrevonást az addigitól eltérő módon szervezték meg, figyelembe véve a csapatok rejtését az ellenség atomcsepáisaival szemben. A támadásban részt vevő egységeket az ellenség peremvonalától 40-60 km-es távolságban ún. „összpontosítási körzetekben” vonták össze, majd innen közelítették meg az ellenség állásait közvetlenül a támadás megkezdése előtt. Ennek két változatával számoltak, a menetből végrehajtott előretöréssel, illetve a megközelítésből történő áttöréssel. A döntés minden esetben az ellenséges védelem szilárdságától, a terepviszonyoktól és a rendelkezésre álló atomfegyverek mennyiségétől függött. A 9. gépkocsizó lövészhadosztály egységeivel végrehajtott hadműveletek során a megközelítésből, azaz a megindulási körzetekből való előrenyomulást gyakoroltatták.²⁹

1959 októberében, egy újabb törzsvezetési összehíváson már mind a négy hadosztály bevonásával mélyítették tovább e támadási forma elsajátítását. Az EFEP jelenlévő képviselője, november 1-jei jelentésében a következő hiányosságokról tett említést Antonov hadseregtábornoknak: a csapatok vezetése, harctevékenységének irányítása nem a játszó felek elhatározásai, hanem a gyakorlatvezetőség előre elkészített forgatókönyve alapján lettek végrehajtvva. A rohamra kijelölt alapegységeket túl korán, s emiatt túl messze szállították le a gépkocsikról, aminek következtében a peremvonalakra kimerülve érkezvén alkalmatlanok voltak a támadás végrehajtására.³⁰

A váratlan háborúra való közös felkészülés jegyében 1960 nyarán a Déli-hadsereg-csoport parancsnoka, Kazakov hadseregtábornok vezetésével a HM és a VKF vezetőivel

²⁸ HL MNVK Titk. 1958. 24. ő. e. 99–108. o.

²⁹ Uo. 109. o.

³⁰ HL MNVK Titk. 1962. 5. ő. e. 1073. o.

közös hadműveleti parancsnoki és törzsvezetési foglalkozásra került sor, mintegy 200 tábornok és tiszt bevonásával. A megbeszélések témái között szerepelt az ellenség várható csapásainak elhárítása, a front csapatainak támadásba történő átvezetése, a hátsországból előredobott tartalék ütközetbe vetésének problémája. A gyakorlatvezető parancsnok értékelése szerint a magyar tisztekből szervezett hadseregtörzs képes volt az egységek védelmi és támadó hadműveleteinek szervezésére, irányítására, egyszerű, nem túl bonyolult viszonyok között és a frontparancsnokság által kitűzött cél, az ausztriai Fürstenfeld körzetében előretolt védőállások kiépítésére.³¹

A háború kezdeti időszakának elméleti és gyakorlati kérdéseinek elmélyítése szándékával 1960 decemberében egy ötnapos parancsnoki összevonást tartottak. Az általános katonapolitikai helyzetkép felvázolása során első ízben nevezték meg – a felderítő csoportfőnökség összesítő adatai alapján – a NATO déli csoportosításába tartozó olasz fegyveres erők – feltehetően Magyarország irányába támadó – hadseregét, hadtestjeit, hadosztályait, egyéb egységeit. Az olasz 3. hadsereg a NATO által végrehajtott tömeges és váratlan atomcsapásokat követően kezdte volna meg felvonulását – Ausztria és Jugoszlávia semlegességét megsértve – a szocialista országok (Magyarország, Csehszlovákia) határai irányába. Néhány napos sikeres offenzíva után elfoglalva Magyarország közel háromnegyedét, a támadást követő 5-6 napon folytatták volna előrenyomulásukat a Szovjetunió (Ungvár) és Románia (Arad) megtámadása, illetve kiiktatása céljából.

Az EFEP állományába tartozó magyar egységek és a Déli-hadseregcsoport erői a nyugati atomcsapásra nukleáris válaszcsepásokkal és az ellenség főbb hadműveleti irányjaiban védelembe való átmenettel reagáltak az előírt forgatókönyv szerint. A betörést követő negyedik napon végrehajtották volna az ellentámadást, s az ezt követő harmadik napon kijutva a Klagenfurt–Ljubljana terepszakaszra, Padova irányába haladtak volna tovább.³²

1961-ben a Dél-nyugati Front kötelékébe tartozó hadseregek együttműködésének hatékonyabbá tétele céljából hadműveleti parancsnoki-törzsvezetési, illetve hadosztály szintű gyakorlatokat hajtottak végre. A kijevei katonai körzet területén – augusztus 15–20. – szovjet–magyar–román közös hadosztályvezetési-törzsgyakorlatra került sor, a „megerősített gépkocsizó lövészadosztály találkozó harcának megszervezése és az ellenséges tartalékok ellencsapásának elhárítása a hadműveleti mélységben” tárgy körben. A harctevékenységek vezetése „szabad lefolyású” volt, a parancsnokok elhatározásait, parancsait a mindenkori hadműveleti-harcászati helyzettel függően alakították ki, illetve hozták meg. Ezen a gyakorlaton próbálták ki először a harcvezetést előretolt harcálláspontok kiépítése nélkül, a csapatok vezetése és irányítása a tartalék harcálláspontokra és a hadtáplévezetési pontokra támaszkodott.³³

A hadseregtörzsek összekovácsolása céljából szeptember 1–7 között Magyarország területén a magyar, a Déli-hadseregcsoport és a román fegyveres erők egy hadsereg parancsnokságának részvételével közös parancsnoki gyakorlatot tartottak terepen, híradó eszközök használatával. Az esemény különleges politikai jelentősége miatt Czinege Lajos honvédelmi miniszter fontosnak tartotta a Politikai Bizottság tagjainak informálását ezen VSZ-

³¹ HL HM Titk. 1960. 1. ö. e. 389. o.

³² HL HM Titk. 1961. 1. ö. e. 226. o.

³³ Uo. 316. o.

gyakorlatról és a kidolgozott politikai tájékoztatási terv jóváhagyását a rémhírek megelőzése céljából, amit a román csapatok Magyarországon való megjelenése okozhatott.³⁴

A magyar honvédség világháború utáni történetének második legnagyobb szabású parancsnoki-törzsvezetési és harcászati gyakorlatára 1962 tavaszán került sor. Ez részét képezte annak az együttműködési gyakorlatrendszernek, melyet az EFEP 1960 ősze óta indított el a tagállamok hadseregei és vezérkarai számára. Az április 9–16. közötti eseményeken részt vettek a magyar politikai vezetés legfőbb vezetői Kádár János vezetésével, valamint az EFEP (Grecksó, Antonov) és a Szovjetunió Honvédelmi Minisztériumának képviselői (Malinovszkij, Csujkov, Bagramjan marsallok). A román hadsereget Saloján hadseregtábornok és Tutovejam vezérezredes képviselte.

A törzsvezetési gyakorlat front méretű, a magyar 5., a román 3., a Déli-hadsereg-csoport és a Kárpát-katonai körzet hadseregének közvetlen hadtest-törzsének részvételével megtartott együttműködési összevonás volt, amelyben az Ausztria semlegességének feladása és a NATO-hoz való csatlakozása után előállt háborús helyzetre való válaszadási lehetőségeket vették számba. Ennek során módosították a DNy-i Front addigi fő támadási irányának tartott déli, Észak-Olaszország elleni hadászati koncepciót, s immár a NATO központi erőihez tartozó nyugatnémet erőket tekintették elsőként megsemmisítendő ellenséges célpontnak. A törzsvezetési gyakorlat értékelésénél súlyosan elmarasztalták a frontparancsnok Batov hadseregtábornokot, mivel helytelenül értelmezte a Főparancsnokság direktíváját a Csehszlovákiába történő átcsoportosítás végrehajtását illetően, s ennek következtében a főcsapást nem a müncheni ellenséges csoportosítás szétverésére irányította. E tévedés következményeként az erők és eszközök helytelenül kerültek elosztásra, ami az első csapás erőtlenségét vonta maga után.³⁵

A gyakorlat keretében került végrehajtásra – négy hadosztály (2 magyar, 2 szovjet) részvételével – egy harcászati csapatgyakorlat is, amelyben 30 000 fő, 600 harckocsi és páncélozott jármű, több ezer gépkocsi, 150 repülő és helikopter vett részt. A kitzűzött feladat alapján ezen erőknek meg kellett akadályozniuk Bécs elfoglalását a NATO erők által és a bécsi körzet biztosítása után folytatni az előrenyomulást Nyugat-Németország déli irányába. Az első lépcsőben harcoló magyar–szovjet erők mellett a román előrevett alakulatoknak St. Pölten és Linz körzetének birtokbavétele volt a feladata.³⁶

Az elkövetkező években lefolytatott parancsnoki és csapatgyakorlatokon az MN egységeivel e két fő hadászati irányban meghatározott feladatok begyakoroltatása, a harc feladatok minél tökéletesebb és hatékonyabb végrehajtása szerepelt.³⁷ Ennek során állandóan visszatérő mozzanatok voltak a támadó harc feltételeinek megszervezése, a roham előkészítése, az ellenség előkészített védelmi vonalának áttérése, az ellencsapás elhárítása, az atomfegyverek pusztító következményeinek felszámolása, az erőszakos folyamátkezés stb.

Az MN '70-es évekbeli történetének feltátása még kezdeti stádiumban van, annyi azonban a rendelkezésünkre álló források alapján megállapítható, hogy lényeges módosulás a '60-as évekhez viszonyítva a harmadik világháború jellegét, lefolyását, a főbb

³⁴ HL HM Titk. 1961. 9. ő. e. 48. o.

³⁵ HL MNVK Titk. 1962. 6. ő. e. 449–450. o.

³⁶ Uo. 478. o.

³⁷ A '60-as évekre vonatkozó jelentősebb dokumentumok megtekinthetők: PHP The 1965 Warsaw Pact War Game and Related Documents from Hungarian Archives, 1956–1971. www.isn.ethz.ch/php

támadási irányokat és ellenségeket illetően nem következett be. Ezen időszakról csupán két – véleményem szerint érdeklődésre számot tartó – jelenségre szeretném felhívni a figyelmet: az egyik Ausztria semlegességének, politikai-katonai lehetséges szerepvállalásának magyar megítélése, a másik pedig a román hadsereg szerepének módosulása.

A '60-as évek hadművelleti terveiben axiómaként szerepelt, hogy a NATO egy háború esetén megsérti Ausztria semlegességét, és Ausztria önként vagy kényszerítve segítséget nyújt a szocialista országok elleni támadásban. Nos, úgy tűnik, hogy a felfogás a '70-es években sem változott: a magyar katonai vezetés Ausztriát társadalmi rendszere, kormányának politikája miatt csak formálisan tekintette semleges országnak, s ezért, mint NATO szövetségest vette számításba. Katonapolitikai elgondolásaiból, konkrét katonai intézkedéseiből pedig azt a következtetést fogalmazták meg, hogy Ausztria keleti irányú, a VSZ tagállamaival szembeni háborús tevékenységre készül.

A magyar hadművelleti tervekben, törzsvezetési és csapatgyakorlatokon 1965-ig a magyar 5. hadsereg szoros együttműködésben tevékenykedett a román 3. hadsereg egységeivel, majd ezek a gyakorlatozások, a kölcsönös tapasztalatcserék fokozatosan elhaltak. A román hadsereg képviselőinek végleges elmaradása 1970-től dokumentálható, ekkor vettek részt utoljára egy közös szovjet–magyar–román parancsnoki megbeszélésen.

A románokkal szembeni panaszok 1972-től váltak mind gyakoribbá, melyek alapja a VSZ reformjának akadályozása és a katonai együttműködés elutasítása volt. A mind gyakrabban említett magyar kifogások között szerepeltek a közös védelmi tervek aláírásának elutasítása, a légvédelmi gyakorlatok idején a román repülőterekre való leszállás megtiltása, valamint a honvédelmi miniszteri értekezletekről való távolmaradás, amennyiben nekik nem tetsző kérdéseket tűztek napirendre. A román hadsereg funkcióját a VSZ vezetése a Dél-nyugati Front irányába a bolgár néphadsereggel igyekezett pótolni, amit a szaporodó szovjet–magyar–bolgár együttműködési gyakorlatok, konzultációk jeleztek.

A Szovjetunió katonapolitikai érdekeinek megfelelően a magyar hadsereg újjászervezése és gyors integrációja a '60-as évek elejére megvalósult, s a szovjet katonai vezetés kezdeti gyanakvása, ellenérzése a magyar tisztikar irányába – ezen eredmények hatására – fokozatosan enyhült. Az együttműködés elmélyülése mellett, a VSZ szervezeti reformjára, a hadseregenkénti katonai doktrína kialakítására vonatkozó újabb és újabb magyar katonai javaslatok a '60 évek közepétől újra bizonyos idegenkedést váltottak ki.

A szovjet katonai vezetés a „reform erők” (csehszlovák, lengyel, magyar hadsereg vezetői) kezdeményezéseitől a szovjet dominancia gyengülését és a szövetség egységét féltették. A viták, a kompromisszumos döntések megjelenése a '70-es – '80-as években természetesen továbbra sem módosították alapvetően a szovjet nagyhatalmi érdekek érvényesülését, a tagállamok alárendelődését. E korszak történetének, benne a nemzeti hadseregek szerepvállalásainak, az EFEP döntéshozó mechanizmusának feltárása, bemutatása – úgy vélem – az elkövetkezendő évek fő feladatát képezhetik.

Összegzés

A magyar honvédség a második világháborút követően többször is szembesült a hadseregfejlesztés felgyorsításának szovjet kívánságával, melyet minden esetben egy harmadik világháború győztes megvívásának szándéka motivált. Az ismertetett háborús ha-

ditervek alapján úgy vélem, kijelenthető, hogy a magyar hadsereg hadműveleti elgondolásai – igazodva a szovjet elvárásokhoz – mindvégig offenzív, támadó jellegűek voltak. Az 1950–60-as években egyaránt a védelemből ellentámadásba való átmenet megvalósításával, az ellenség területeinek elfoglalásával kívánták a győzelmet elérni. Ilyen szempontból a háborús elképzelések kontinuitása egészen a rendszerváltozásig, illetve a Varsoói Szerződés felbomlásáig megfigyelhető. Módosulás csupán az aktuális „főellenség” terén, a hadműveleti fő irányokban, a harceljárásokban figyelhető meg. Ezek mindvégig a politika elhatározásaihoz és a technikai elvárásokhoz igazodtak. Állandónak tekinthető az együttműködő „szövetséges” hadseregek nemzetisége is: mind Jugoszlávia, mind pedig Olaszország, illetve Nyugat-Németország elleni hadműveletekben a magyar hadsereget a Szovjetunió és Románia fegyveres erőinek kijelölt hadseregei segítették volna. A Magyar Néphadsereg a fenntartására és harckészültségének állandó fokozására fordított óriási összegek és az egyre gyakoribbá váló együttműködési csapatgyakorlatok ellenére sohasem vált alkalmassá arra, hogy a meghatározott terepszakaszok birtokbavételével elősegítse a Vörös Hadsereg háborús célkitűzéseinek megvalósulását.

Imre Okvát

WAR PLANS OF THE HUNGARIAN ARMY, 1948–1962

Summary

Subsequent to the Second World War, Hungary repeatedly faced the Soviet demand for accelerating the development of the Hungarian army. The urge was always motivated by the intention of fighting a third World War victoriously. The study outlines Hungary's military policy and the reorganisation of the army after the 1956 Revolution, and focuses on the war plans, introducing the main directions and the dimensions of the offensive. The author proves that the theory of turning defence into counterattack, and then winning the war by occupying the enemy's territory, was a constant element of the military doctrine of the Hungarian People's Army and the Warsaw Pact until the political changes and the dissolution of the Warsaw Pact took place in the early 1990s. Modifications were only made to the identity of the "arch-enemy", the directions of attack and tactics, always depending on political and technical requirements.

The study demonstrates that the Hungarian People's Army, despite the vast amounts of money spent on its maintenance and the increasing of its preparedness, had never become capable of contributing to the implementation of the military plans of the Warsaw Pact (the Soviet Army) by seizing the sectors specified in the operational plans.

Imre Okváth

LES PLANS D'OPÉRATIONS MILITAIRES DE L'ARMÉE HONGROISE, 1948-1962

Résumé

Après la Seconde Guerre, l'armée hongroise a dû répondre, à plusieurs reprises, aux attentes soviétiques concernant l'accélération du développement de l'armée qui ont été motivées par la volonté de sortir vainqueur d'une troisième guerre mondiale. L'étude esquisse la politique militaire et la réorganisation après la révolution, mais elle se concentre avant tout sur la présentation des directions d'attaque principales, des plans d'opérations, et du caractère offensif de ceux-ci. Elle démontre que la théorie de la victoire obtenue à l'issue de l'occupation des territoires de l'ennemi, avec passage de la défense à l'attaque, restait un élément constant de la doctrine militaire »Pacte de Varsovie« de l'Armée populaire hongroise jusqu'au changement de régime, au début des années 90 et à la dissolution du Pacte de Varsovie. Seuls changeaient l'ennemi principal »d'actualité«, les directions principales des opérations militaires et la tactique, en fonction des exigences politiques et techniques du moment.

L'étude permet de constater qu'en dépit des sommes colossales consacrées à l'entretien de l'Armée populaire hongroise et à l'augmentation de sa capacité de combattre, celle-ci n'est jamais devenue apte à contribuer à la réalisation des objectifs de guerre du Pacte de Varsovie (de l'Armée soviétique).

Imre Okváth

DIE KRIEGSPÄNE DER UNGARISCHEN ARMEE, 1948-1962

Resümee

Die ungarische Armee sah sich im Anschluss an den Zweiten Weltkrieg mehrfach mit dem sowjetischen Wunsch konfrontiert, die Armeentwicklung zu beschleunigen. Dieser Wunsch wurde in jedem Fall durch die Absicht der siegreichen Führung eines eventuellen Dritten Weltkriegs motiviert. Die Studie konzentriert sich – neben der Skizzierung der Militärpolitik und der Neuorganisation nach der Revolution – auf die Bestandsaufnahme der Kriegspläne und der Hauptangriffsrichtungen, sowie auf die Vorstellung des offensiven Charakters dieser Pläne. Sie belegt, dass die Theorie des siegreichen Krieges, der durch den Übergang aus der Verteidigung in den Gegenangriff und der Besetzung des feindlichen Gebietes realisiert worden war, bis zum Anfang der 90er Jahre, also bis zur Wende, bzw. bis zur Auflösung des Warschauer Vertrages ein konstantes Element der Militärdoktrin der Ungarischen Volksarmee und des Warschauer Vertrages bildete. Eine Modifizierung war lediglich bezüglich des „aktuellen“ Hauptfeindes, der Hauptrichtungen der Kriegsoperationen, sowie der Kampfverfahren zu beobachten, die sich stets nach den politischen und technischen Erwartungen richteten.

Auf Grund der Studie kann festgestellt werden, dass sich die Ungarische Volksarmee trotz der riesigen Summen, die für ihre Aufrechterhaltung und die ständige Steigerung ihrer Kriegsbereitschaft aufgewandt worden sind, nie dazu eignete, mit der Besetzung der in den Kriegsplänen festgelegten Geländeabschnitte die Verwirklichung der Kriegszielsetzungen des Warschauer Vertrages (der Sowjetischen Armee) zu begünstigen.

ВОЕННЫЕ ПЛАНЫ ВЕНГЕРСКОЙ АРМИИ НА СЛУЧАЙ ВОЙНЫ, 1948–1962 ГГ

Резюме

Венгерская армия после второй мировой войны не раз вынуждена была выдерживать настоятельные пожелания-требования советских военных специалистов об ускорении развития армии, которые во всех случаях мотивировались намерением победоносного ведения третьей мировой войны. Настоящая статья – наряду со схематичным освещением военной политики и послереволюционной реорганизации – концентрируется на описании военных планов, учете основных направлений наступлений и на показе офензивного характера этих планов. Автор доказывает, что теория военной победы, достигнутой путем осуществление перехода от обороны к наступлению, занятия территорий противника, составляла стабильный элемент военной доктрины Венгерской Народной армии – Варшавского Договора вплоть до начала 90-х годов, до периода смены общественного строя и распада Варшавского Договора. Модификация могла быть наблюдаема только в „актуальном” противнике, в основных оперативных направлениях, а также способах ведения боевых действий, которые всегда подгонялись к политическим и техническим требованиям.

На основании статьи можно сделать вывод, что Венгерская Народная армия несмотря на колоссальные суммы, обращенные на поддержание ее и постоянное повышение ее боевой готовности, никогда не была в состоянии занять определенные в военных планах территории и осуществить военные целеустремления Варшавского Договора (Советской Армии).